

IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTAB O'QUVCHILARINI MAQOM QO'SHIQLARI VOSITASIDA ESTETIK TARBIYALASH

Yahyoyeva Shaxnoza Sharopovna

Buxoro davlat pedagogika instituti Musiqa ta'limi va san'at mutaxassisligi bo'yicha magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7493786>

ARTICLE INFO

Received: 21th December 2022

Accepted: 29th December 2022

Online: 30th December 2022

KEY WORDS

maqom, kuy, maqomchilik, Buxoro maqomi, Xorazm maqomi, doira uslubi, iroqi maqomi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarini maqom qo'shiqlari vositasida estetik tarbiyalash masalasiga bag'ishlangan bo'lib, shuningdek she'riy matnning ritmini belgilash, she'riy o'lchamlar har xil bo'lishi, maqomlar va ularning yaratilishi, doira uslublari maqomlarning shakllanishi va yaratilishi, O'zbekiston Fanlar akademiyasi Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozma fondida XIX asrda Buxoro va Xorazmda ijro etilgan vokal bo'limining har bir qismi nomi ko'rsatilgan maqomlarning she'riy matnlari orqali estetik tarbiyalash muammolari atroflicha yoritilgan.

Taronada she'riy o'lchamlar har xil bo'lishi mumkin. Agar sho'ba maqomida yoki uning tarkibiy qismlaridan birida she'riy o'lchov o'zgarsa, kuyning ritmik asosida ham shunga mos o'zgarishlar ro'y beradi. Ijodiy iqtidorli xonandalar turli o'lchamdagi misralar bilan muayyan qo'shiqlarni mahorat bilan ijro eta oladilar.

Umuman olganda, muayyan qoliplar mavjud bo'lgan taqdirda ham ijro jarayonida maqomlarga qandaydir o'zgartirishlar kiritilishi mumkin. Ijrochilar turli talqinlarga, templarga, ayrim intonatsion-melodik va ritmik nuanslarga ega bo'lishi mumkin; ba'zi ohangli konstruksiyalarni tashlab qo'yish mumkin, ularda ilgari qo'llanilgan namudlarni qisqartirish mumkin. Bunday hodisalar amaliyotda tez-tez kuzatiladi.

Maqomlarning bunday xossasi, ularni tobora takomillashtirish imkonini beradigan natijani biz "Shashmaqom"ning taklif etilayotgan nashrida ko'ramiz. Shashmaqomning 1959-yilgi nashri o'sha yillarda uning O'zbekistondagi nashrlari ichida eng mukammali edi.

Unda maqomlarning cholg'u bo'limi mashhur maqom ustalari Ota-G'iyos va Ota-Jalol shogirdi, eng qadimgi tanburchi Ma'rufjon Toshpo'latovdan yozib olingan bo'lib, uning ayrim qismlari Yunus Rajabiy tomonidan ijro etilgan. Vokal bo'limining sho'basini maqom ustalari Yunus Rajabiy, B.Zirqiyev, M.Mullakandov, M.Tolmasov, Y.Davidovlar ijro etishdi. Atoi, Sakkakiy, Lutfiy, Navoiy, Fuzuliy, Bobur, Mashrab, Nishotiy, Amiriy, Nodira, Uvaysiy, Muazzam, Munis, Ogaxiy, Muqimiy, Furqat, Komila, Saryomiy, Avaz O'tar g'azal va ruboiylari, o'zbek xalqining og'zaki she'riyatidir.

O'zbekiston Fanlar akademiyasi Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozma fondida XIX asrda Buxoro va Xorazmda ijro etilgan vokal bo'limining har bir qismi nomi ko'rsatilgan maqomlarning she'riy matnlarining o'nlab to'plamlari mavjud. Ularda Sharq adabiyoti klassiklari – Sa'diy (1184-1292), Umar Xayyom (1040-1123), Kamol Xo'jandiy (vafoti 1390), Hofiz SHeroziy (vafoti 1389), Navoiy (1441-1501), Bedil (1644-) she'rlari bor. 1721), Mashrab (17-asr boshi), Sayido (1707 yoki 1721-yillarda vafot etgan), Zebuniso (17-asr), Nozima (17-asr), Mushfikiy (1588-yilda vafot etgan), Amiriy (19-asr) va boshqalar maqomchilik rivojiga o'z hissalarini qo'shganlar.

MAQOMI IROQ.

She'riy matnning ritmini belgilashda bu bo'g'in birikmalari quyidagicha qo'llaniladi:
Tun oqshom keldi kulbam sori ul gulru shitob aylab.

Ta-nan tan tan ta-ian tan tan ta-nan tan tay ta-nan tay tay. Ma fo iy luun-ma fo iy lun-ma foilun-mafoiylun.

Doira uslublari maqomlarning shakllanishida, butun siklning rivojlanishida ham muhim o'rin tutadi. Usul kuyning metro-ritmik xususiyatlari asosida tug'ilgan bo'lsa-da, o'z navbatida maqomlarning ayrim qismlarining paydo bo'lishiga sabab yoki asos bo'ladi. Bu, masalan, "Talkin" va "Nasr" sho'balari va ularning ufarlari o'rtasidagi farqlarni tushuntiradi. Bu sho'ba va ufarlar bir xil kuyning metro-ritmik versiyalaridir.

Muzorei musammani ahrabi makfufi maksur. Mafuvlu - foilotu - mafonilu - foilon Mutakoribi musammani mahzuf.

Faului - fauloon - fauloon - parranda

Hajmidagi she'rlar bilan suhbatlar ijro etiladi: Ramali musammani mahzuf.

Foilotun - foilotun - foilotun - foilun

"Nasr" barcha sho'ba turidan she'riy o'lcham:

Tuz xazoji musammiya. Mafoyilun - mafoyilun - mafoyilun - mafoyilun «Ufar»da «Talqin» bilan bir xil — Ramali musammai mahzuf. "Savt" va "Mo'g'ulcha"da "Nasr"dagi kabi o'lchovdagi she'rlar qo'llangan. "Talkincha"dagi misralarning hajmi matnlar hajmiga o'xshash. Ba'zan "Talqincha" she'riy o'lchagichda uchraydi: Biz komili musammiya tuzlaymiz. Mutafoilun - - mutafoilun - mutafoilun — Mutafoilun. "Qashqarcha"da misra o'lchamlari "Talkin"dagi kabi, in "Saraxbor"dagi kabi "Sokiynoma".¹

XORAZM MAQOMLARI

Yuksak estetik ma'noga ega Sharq musiqasida, bugun biz maqom deb ataydigan musiqada nazariya va amaliyot o'rtasida hech qachon o'tib bo'lmas to'siq bo'lmagan. Aksincha, u fikrning amaliyotdan nazariyaga va nazariyadan amaliyotga doimiy harakatlanishi bilan ajralib turardi. Bu simbiozning o'tmishdagi haqiqiy timsoli Sharq musiqasining buyuk ustunlari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog'iy va boshqalarning faoliyati edi. Ular ayni paytda ajoyib nazariyotchilar va mohir virtuoziqlar edilar. Yaqin o'tmishda esa ulug'vor unvoni Ustoz (Ustoz) deb atalgan maqom tashuvchilari ham shu maqomda harakat qilganlar. Ularning barcha mahorati qo'llarining harakatlarida yoki ovozi, fikrlari va bilimlari esa ularning ongida yashiringan.

Shashmaqomning nazariy va amaliy tomoni ajralmas bir butun ekanligini yana bir bor ta'kidlaymiz.

¹ Shashmaqom. II-tom. Rost. Yozib oluvchi Yunus Rajabiy.-T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1967.-203 b.

Ladaning birliklarini tizimlashtirish nuqtayi nazaridan dastlabki qadam amaliyotda mustahkam o'rnatilgan naqshlarni aniqlashdan iborat. Bunday tartibning chuqur asosi, birinchi navbatda, musiqiy birliklarni to'g'ri tushunish va izolatsiya qilishdir, boshlang'ich embrionlar - eng kichik modo-melodik zarralar sifatida g'uvullaydi. Bitta muammo shundaki, har bir qo'shiqni bitta indeksga qisqartirib bo'lmaydi: ohang, nota, ritmik naqsh. Chunki qo'shiqning o'zi bir, ikki, uch yoki undan ortiq tovushlardan iborat bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, boshqa barcha ifoda vositalaridan musiqa asarlarining tuzilishida aynan kuylardan tuzilgan kuy yetakchi ma'noga ega. Arabcha lahn (ohang), Alxon va forscha Navo sozlaridan olingan ko'plik shakli "melos"ning biroz kengroq ma'nosiga ega bo'lib, ohang, ritm va soz uchligini bildiradi. Shuning uchun ham qadimdan "Navo", "Alxon", "Melos" va "Musiqqa" sinonimlar sifatida talqin qilingan.

Ilk adabiy manbalarda Alxon, Navo, Roh, Kuy, Yol kabi umumiy tushunchalar bilan bir qatorda Xusravoniy, Avaz, Doston kabi birmuncha o'ziga xos musiqiy ma'noga ega sozlar ham uchraydi. Ular ma'lum bir musiqiy tizimning tarkibiy qismlari - maqomlarning bir turi prototipi bo'lgan har xil turdagi ohanglarni belgilash uchun ishlatilgan, ular birgalikda "Barbada ohanglari" (laxni Borbad) deb nomlangan.

Xusravoniy shohlik, oliy darajali kuylar guruhini bildirgan. Ana shu ma'noda bu atama yozma manbalarda va keyingi asrlardagi musiqiy risolalarda uchraydi: masalan, XI asrdagi mashhur "Qobus-noma" ko'rsatmalar kitobida yoki anonim Buxoro "Musiqqa haqida risola"da. XIX-asr o'rtalarida, yuqorida aytib o'tilganidek, "Shashmaqom" iborasi birinchi marta yozma shaklda uchraydi. Ilk adabiy manbalarda Alxon, Navo, Roh, Kuy, Yol kabi umumiy tushunchalar bilan bir qatorda Xusravoniy, Avaz, Doston kabi birmuncha o'ziga xos musiqiy ma'noga ega sozlar ham uchraydi. Ular ma'lum bir musiqiy tizimning tarkibiy qismlari - maqomlarning bir turi prototipi bo'lgan har xil turdagi ohanglarni belgilash uchun ishlatilgan, ular birgalikda "Barbada ohanglari" (laxni Borbad) deb nomlangan.²

Xusravoniy shohlik, oliy darajali kuylar guruhini bildirgan. Ana shu ma'noda bu atama yozma manbalarda va keyingi asrlardagi musiqiy risolalarda uchraydi: masalan, XI asrdagi mashhur "Qobus-noma" ko'rsatmalar kitobida yoki anonim Buxoro "Musiqqa haqida risola"da. XIX-asr o'rtalarida, yuqorida aytib o'tilganidek, "shashmaqom" iborasi birinchi marta yozma shaklda uchraydi.

Xorazm «Rost» maqomi

CHERTIM YO'LI:

1. Maqomi Rost.
2. Tarjei Rost.
3. Peshravi Gardun.
4. Muxammas I.
5. Muxammas II.
6. Muxammasi Ushshoq.
7. Saqili Vazmin.
8. Ufar.

Buxoro «Rost» maqomi

MUSHKILOT BO'LIMI:

1. Tasnifi Rost.
2. Garduni Rost.
3. Muxammasi Rost.
4. Muxammasi Ushshoq.
5. Muxammasi Panjgoh.
6. Saqili Vazmin.
7. Saqili Rak-rak.

² Хоразм танбур чизиги. О.Матёкуёв. Муסיқа нашриёти. Т.2012 йил. 240 б.

XORAZM MAQOMLARINING AYTIM YO'LI

Xorazm «Navo» maqomi

Buxoro «Navo» maqomi

AYTIM YO'LI**NASR BO'LIMI**

1. Maqomi Navo.
2. Tarona.
3. Suvora.
4. Talqin.
5. Faryod.
6. Naqsh.
7. Oraz.
8. Ufar.

1. Saraxbori Navo.
2. Tarona I–II.
3. Talqini Bayot.
4. Tarona.
5. Nasri Bayot.
6. Tarona I–II
7. Orazi Navo»
8. Tarona I–III.
9. Husayniy Navo.

10. Ufari Bayot

Ovoz (so'zma-so'z, ovoz, tovush, ohang) tushunchasi ulug'vor Xusravoniyga qaraganda osonroq idrok etish uchun mo'ljallangan ayrim toifadagi kuylarni ifodalash uchun ishlatilgan. Keyinchalik "ilmi advor" ("davrlar nazariyasi") ta'limotida ovoza maqomlardan keyingi ikkinchi, modal odatlar kategoriyasi deb atala boshlandi. Eron mumtoz musiqasining hozirgi an'alarida Shashmaqom tizimidagi butun maqomning o'xshashi bo'lgan dastgohlarning ko'p qismlari kompozitsiyalarida ham ovoza ikkinchi muhim bo'lim hisoblanadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, "Shashmaqom"da aylanma bo'limining xuddi shu o'rnida va tegishli hosila (ikkilamchi) vazifasida savt (so'zma-so'z tovush, ovoz, qo'shiq) bo'limi paydo bo'ladi. Ovoz va savt tushunchalarining etimologik va sinonimik mos kelishi Buxoro shashmaqomlari va eron dastgahlari an'alarini ildizlari mushtarakligidan yana bir dalolatdir.

Dastan (dastan — so'zma-so'z, cholg'u bo'ynidagi barmoqlarning joylashishi; bel — qo'l, barmoqlar, ko'plik — dastan) — o'xshash cholg'u asboblarning bo'ynidagi mandallarning nomlari. Dastan atamasiga yaqin ma'noda boshqa forscha ibora uzoq vaqtdan beri musiqiy asarning umumiy miqyos asosini bildirish uchun qo'llanilgan – parda (lit. parda, cholg'u bo'ynidagi jemper). Keyinchalik, bu atama ladda va unga bog'liq ohangning umumiy belgisidan ma'lum bir integral ohang-modus tizimlarining maxsus nomiga aylanib, asta-sekin eski rox, navo va tarik kundalik iboralarini almashtirdi.

Og'zaki maqomat nazariyasida parda bugungi kunda ham asosiy tushuncha sifatida mavjud. Bundan tashqari, ular bu so'zga ikkita mutlaqo aniq ma'noni beradi: alohida, boshlang'ich intonatsion embrion - modal boshlanish ma'nosiga ega bo'lgan qo'shiq va bunday ohanglarning ma'lum bir tizimi - mod-mode. Binobarin: nava parda, dugoh parda, buzruk parda deganda, nazarda tutadi ma'lum bir "leyt-intonatsiya" va bir xil nom ostida butun mod-intonatsiya modeli. Bu bir tomondan.

Boshqa tomondan, ustalar parda - nim parda (lit. yarim parda) yoki miyon parda (lit. oraliq parda) kabi qo'shimcha ta'riflarni qo'shish orqali ma'lum maqom tarjimonlariga xos xususiyatlarni ifodalagan. Shuni ta'kidlash kerakki, bu juft tushunchalarda parda o'zgarimas, doimiy yoki asosiy darajalarni, parda va miyon parda esa modning o'zgaruvchan yoki, shuningdek, harakatchan, ohangdor darajalarini bildiradi. Ladaning matematik nazariyalarida xuddi shu qo'llab-quvvatlovchi va qo'llab-quvvatlamaydigan funksiyalar boshqa atamalar bilan

ifodalanadi: asl, sobit (barqaror, doimiy) va shuba, mutagayer (beqaror, o'zgaruvchan) yoki (melodik intervallar).

Biroq, O'zbekiston, Tojikiston, Ozarbayjon va Eron musiqa arboblarning ko'pchiligi, ya'ni maqomatning eng faol faoliyat ko'rsatayotgan zonasida an'anaviy mumtoz musiqa to'plamlarini yaratish muammoli masalalarni hal etishda zudlik bilan zarur, deb hisoblaydi.

Har qanday nota yozuvi shartli belgilar tizimi ekanligi aniq. Shuning uchun u juda oddiy va optimal bo'lishi kerak. Maqomlarni yozib olishda eng muhimi kichik elementlar (motivlar, iboralar va boshqa birlamchi konstruksiyalar) ritmi va metro-ritmik formulalar-usullar integral tuzilishining mutanosib muvofiqligini kuzatishdir. Musiqachining qolgan qismi sezgi bilan to'ldirishi va tartibga solishi mumkin. Olim tahlilchisi uchun esa musiqachitashuvchining o'zini tushinishda kompozitsiyaning tarkibiy qismlarining aniq segmentatsiyasi muhim ahamiyatga ega. "Buxoro shashmaqom"ini yozib olishdagi bu ikki lahza ham Ari Boboxonov tomonidan haqiqiy va professional tarzda ijro etilgan.

Shashmaqom mumtoz musiqaning ulkan to'plami bo'lib, yaxlit namuna sifatida murakkab va ko'p bosqichli tuzilishga ega. Uning 350 ga yaqin butlovchi qismlarni o'z ichiga olgan asl Buxorocha varianti o'zining ayniqsa rang-barang ichki to'quvlari bilan ajralib turadi. Uning qismlari, guruhlari, bo'limlari va sikllari tuzilishining ketma-ketligi va ichki mantiqiylikni aniqlash uchun, birinchi navbatda, o'rganish mavzusini aniqlash kerak: Shashmaqom nima? Mavjud "Shashmaqom – olti maqom" talqini iboraning etimologik ma'nosini izohlashdan iborat bo'lib, u hech qanday ilmiy atama ma'nosiga da'vo qila olmaydi.

V.A.Uspenskiyning ijodi Yevropadan tashqari musiqa an'alarini anglashda sifat jihatidan yangi bosqichni ko'rsatadi, chunki hozirda aytish odat tusiga kirgan. "Tashqarida". Darhaqiqat, bu musiqa matnining Yevropa vaqt tizimida ohang va metro-ritmik tuzilmaning barcha asosiy me'yorlariga rioya qilgan holda Shashmaqomning ajralmas to'plamini yozib olishga birinchi urinish edi.

V.A.Uspenskiyning musiqiy-etnografik faoliyatida yuksak professionallik va musiqiy intellektning serqirraligi izlari bor. Mutlaq musiqiy xotirasi tufayli u bunga muvaffaq bo'ldi musiqiy matn Shashmaqomning ladomelodik (tanbur diatonik shkalasi asosida) va ritmik tuzilmalarini uning o'ylab topgan doira usullarini yozish tizimiga tayangan holda deyarli stenografik tarzda yozib olish.

1991-yilda Buxoro filarmoniyasi qoshida iste'dodli sozanda Ari Boboxonov o'zining "Shashmaqom" ansamblini tuzib, unda 19 nafar musiqachi mehnat qildi. Maestro Boboxonov badiiy rahbarligida mazkur jamoa mamlakat an'anaviy musiqa sahnasida o'z o'rnini egalladi, uning chiqishlari radio va televideniye orqali efirga uzatildi. 1998-yilda esa o'sha konsertlar yozilgan birinchi disk "Samarkand Records" studiyasida chiqdi: Ari Boboxonov va Shashmaqom ansambli: Buxoro an'analari. Germaniyaga kelishi bilan musiqachi xalq san'atini saqlab qolish uchun fidokorona mehnatini davom ettirdi. 2002-yildan beri u Veymarlik musiqashunos Anjelika Yung (Doktor Anjelika Yung, Veymar, Musikwissen-schaftlerin) bilan "Shashmaqom" tadqiqot loyihasi ustida hamkorlik qiladi.

2010-yilda ular birgalikda "Buxoro shashmaqom"ining to'liq versiyasini notalarga qo'yg'an kitob chiqardilar. Garchi Yevropa musiqa tizimi sharq musiqasining barcha nozik tomonlarini yo'qotmasdan yetkaza olmaydi, degan fikr mavjud bo'lsa-da, Berlinda nashr etilgan ushbu kitob butun Yevropani zabt

etgan deyish mumkin. Ham musiqiy, ham ilmiy doiralarda ko'p yozildi va gapirildi. Umuman olganda, bugungi kunda Buxoro musiqa san'atiga qiziqish ancha keng tarqalgan. Ammo o'zlarining shaxsiy xohishlaridan qat'i nazar, Ari Babaxonovning Leyptsigdagi kontsertiga kelgan tomoshabinlar o'sha oqshom eshitgan ekzotik ohanglarga, go'yo ertaklardan ilhomlangandek, hayratda qolishdi.

"Ming bir kecha". Buyuk Ipak yo'li (an der Seidenstrasse) an'anaviy musiqasiga o'z kompozitsiyalarini mohirlik bilan to'qib olgan rassomning o'zi, aytganlaridek, "timsolda" edi: zarhal kashtalar bilan bezatilgan hashamatli buxorocho choponda (zaruzi deb ataladigan).). Xalq

U vestibyulda kuylarni kuyladi va yig'ilganlar ushbu cholg'uning g'ayrioddiy jozibali tovushlarining folklor lazzatini to'liq his qildilar.

Maqomlarning nota yozuviga ijobiy munosabat tarafdorlari o'z yondashuvlarida, bir tomondan, ilmiy qoidalarni qat'iy asoslash zaruratidan, ikkinchi tomondan, Sharq musiqasi mavjudligining og'zaki tabiatini hisobga olish muhimligidan kelib chiqadilar. , shuningdek, nota yozuvlari belgilarining intonatsiyasi va konvensiyasining nisbiy tabiatidan. Bu omillarning barchasini hisobga olgan holda ular maqom-dastgohlarni zamonaviy musiqa jarayonining murakkab sharoitiga moslashtirishda eng muhim yordamchi vosita sifatida nota yozuvlarini ko'rib chiqishga moyildirlar. Shu bilan birga, nota tarafdorlari maqom-dastgohlarning nota yozuvlarining mavjudliginigina emas, balki ularning ilmiy asoslanganlik darajasi, maqsadga muvofiqligi, nota yozuvlarining me'yorlarga muvofiqligi darajasini ham juda muhim deb biladilar. rejim, musiqa o'zi ritmi.

Shashmaqom esa o'rnatilgan, yaxlit musiqa majmuasining modal tizimidir. Ushbu tizimning lad doirasi oltita boshlang'ich va o'n sakkizta ikkinchi darajali oltita qatorda joylashgan yigirma to'rtta nominatsiyadan iborat. Shashmaqomning tashkil topishida shartli boshlang'ich nuqta sifatida faraziy ravishda XVII asr oxirini oladigan bo'lsak, ikki asrdan ko'proq vaqt davomida bu tizim ham rejimlar (asosiy va ikkinchi darajali) maqomi, ham tuzilishi jihatidan o'zgarmagan. Binobarin, doiralar nazariyasidan farqli ravishda Shashmaqom modal tizimini yopiq deb atash mumkin.

Ko'p marotaba ta'kidlaganimizdek, uyg'unlik shakllangan musiqa an'anasi sifatida Shashmaqom asoslarining mazmun-mohiyati, asosidir. Shu bilan birga, amalda keng tarqalgan Shashmaqomning modal tuzilishi hozirgi zamon musiqashunosligi nuqtayi nazaridan yetarlicha o'rganilmagan. Shu holatni inobatga olib, biz Buxoro shashmaqomini ilmiy-amaliy o'rganish nuqtayi nazaridan eng dolzarb bo'lgan quyidagi jihatlarnigina ajratib ko'rsatamiz. Bular umumiy tipologiya, masshtablarning tuzilishi, modal tashkil etishning umumiy tamoyillari, modal yacheykalarining navlari, pog'onalarining vazifalari, modal o'zgaruvchanlik, modallikning asosiy belgisi, lad va kuy nisbati, namudlar, audjalar, yacheykalarni qurish; modal shakllanish, modal tizimlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karomatov F.M. Xalq muzikasi. «O'zbek muzikasi tarixi» kitobidan. (Tuzuvchi Solomonova T.YE). -T.: G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1981. 27-34 b.
2. Karamatov F.M. (Tuzuvchilar) Uzbekskiy narodniye pesni. -T.: UzGos Izdat, 1956, - 181 s.
3. Kavkabi M. Muzikalno'y traktat. (Perevod s persidskogo Rashidovoy D.A). Rukopis,

biblioteka nauch.issled.inst. Iskusstvedeniya. Inv.No 508.

4. Karimova Z.B. Navayi v muzike. -T.: Izd. Let. i iskusstva im.G.Gulyama, 1998. -143 s..
5. Matyokubov O.M. Farabi o osnovax muziki Vostoka. -T.: FAN, 1968. -s.8.
6. Matyoqubov O.M. Og'zaki an'anadagi professional muzika asoslariga kirish. -T.: O'qituvchi, 1983. -64 b.
7. Maxtumquli she'riyatidan. -T.: O'zbekiston nashriyoti, 1976. -108 b
8. Ibrohimov O.A. Maqomlar semantikasi. San'atshunoslik doktori ilmiy darajasiga da'vogarlik dissertatsiyasi. - T.: 1998. -257 b.
9. Muqimiy va Furqat ashulalari. 1-kitob. To'plovchi I.Akbarov. -T.: O'zDavnashr, 1958. -339 b.
10. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -T.: O'zbekiston, 2000. -80 b.
11. Navoiy so'ziga musiqalar. Nashrga tayyorlovchi I.Akbarov. -T.: O'zDavnashr, 1949. -122 b.
12. Rajabiy Y. Muzika merosimizga bir nazar. -T.: UzSSR Davlat Badiiy Adabiyot nashriyoti, 1976. -163 b.